

akdin oluşumu ve fonksiyonu ile, hatta hilâfet ve imâmetle ilgili olarak klasik literatürde yer alan bilgileri İslâm dininin genel ilkelerinden ziyade içinde bulunulan sosyal ve siyasî şartlarla irtibatlandırmak daha doğru görünmektedir. Öte yandan mutlakîyet ve saltanatla veraset usulünün hâkim olduğu Emevî ve Abbâsî dönemlerinde İslâm âlimlerinin halifeyi ehlü'l-hal ve'l-akdin seçmesi usulünü de ısrarla gündemde tutmaları, hâkimiyetin kaynağının İslâm ümmeti olduğunu vurgulama ve siyasî iktidarın gücünü sınırlama yönünde önemli bir adım olarak görülebilir (bk. ANAYASA; İMÂMET).

Hz. Peygamber'in, "Ümmetim dalâlet-te birleşmez" (İbn Mâce, "Fiten", 8) meâlindeki hadisine göre ehlü'l-hal ve'l-akdin sınırlı sayıda seçici yerine çok sayıda kişiden oluşması İslâm dininin genel anlayışına daha uygun düşmektedir. Ancak ehlü'l-hal ve'l-akdi oluşturan kimselerde bazı niteliklerin aranması İslâm hukukunun genel ilke ve amaçlarıyla da uygunluk arzeder.

Ehlü'l-hal ve'l-akdin, halifeyi seçme yetkisinin yanı sıra gerektiğinde azletme yetkisi de genelde kabul edilmiştir. Hukuka aykırı davranışlarda bulunduğu halifenin azledilmesi hukuk devletinin gerçekleşmesi yolunda önemli bir merhalelerdir (bk. AZİL). Ancak bu konuda işleyen bir usulün bulunmaması teorik imkânın uygulamaya yansımaları önlemiştir. Gerçi ilk dönemlerde yönetime karşı çıkan gruplar kendilerine meşruiyet zemini bulmak için halifeyi azlettiklerini ileri sürmüşlerse de ehlü'l-hal ve'l-akdin azli yoluyla değiştirilmiş herhangi bir halifeye rastlanmamıştır.

Ehlü'l-hal ve'l-akdi oluşturan kimselerin erkek olması şart değildir. Bununla birlikte uygulama bu grubun erkeklerden teşekkül etmesi şeklinde olmuştur. Bu durum mevcut sosyal yapının kendisini kabul ettirmesinin sonucudur. Hz. Peygamber'in gerektiğinde kadınlardan biat aldığı ve onlarla da iştişare ettiği bilinmektedir. Mekke'de halifelikliğini ilân eden Abdullah b. Zübeyr kadınlardan da biat almıştır. Ancak bu uygulamanın izlerine daha sonraki dönemlerde rastlanmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "akd", "hl" md.leri; İbn Mâce, "Fiten", 8; Es'arî, *Maḳālât* (Ritter), s. 459-460; Mâverîdî, *el-Aḥkâmü's-sultânîyye*, s. 6 vd.; Bâkılânî, *et-Temhîd* (Ebû Rîde), s. 164-181; Bağdâdî, *Uṣûlü'd-dîn*, Beyrut 1980, s. 279; İbn

Hazm, *el-Faṣl*, IV, 167; Ebû Ya'lâ, *el-Aḥkâmü's-sultânîyye*, Beyrut 1983, s. 23; Cüveynî, *Ğıyâş* (nşr. Abdülazîm ed-Dîb), Katar 1401, s. 59-75; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, I, 181; İbnü'l-Belhî, *Farsnâme* (nşr. G. Le Strange — R. A. Nicholson), Cambridge 1339/1921, s. 75, 85; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihü'l-ğayb*, Tahran, ts., X, 44; Âmidî, *el-lḥkâm*, I, 179; Nevevî, *Muḡnî'l-muḥtâc*, Beyrut 1933, IV, 129-131; a.mlf., *Min-hâcû't-tâlibîn* (*Hâşiyetân: Şerḥ 'alâ Minhâcî't-tâlibîn* içinde), [baskı yeri ve yılı yok] (Dârü'l-Fikr), IV, 173; İbn Haldûn, *Muḳaddime*, I, 198; Cürçânî, *Şerḥü'l-Mevâkıf*, II, 467-468; Kalkaşendî, *Me'âşirü'l-inâfe*, I, 42; Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, *Hüccetü'lâhî'l-bâliğa* (nşr. Seyyid Sâbık), Kahire, ts. (Dârü'l-Kütübî'l-hadîse), II, 738; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muḥtâr* (Kahire), IV, 263; M. Tâhir b. Âşûr, *Tefstrü'l-tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus 1984, V, 97; Reşîd Rızâ, *el-Hilâfe evî'l-imâmetü'l-'uzmâ*, Kahire 1922, s. 11-17; a.mlf., *Tefstrü'l-menâr*, V, 181, 197; Ali Hüsnî el-Harputî, *el-İslâm ve'l-hilâfe*, Beyrut 1969, s. 56; G. Widengren, *Der Feudalismus im alten Iran*, Cologne - Opladen 1969, s. 31, 113, 126, 140; Zâfir el-Kâsimî, *Nizâmü'l-hüküm fi'ş-şer'a ve't-târîḥ*, Beyrut 1972, s. 232; Abdülhamîd İsmâil el-Ensârî, *eş-Şurâ ve eşeruhâ fi'd-dimokrâtiyye*, Beyrut 1975, s. 234-248, 265-321; M. Ziyâeddin er-Reyyis, *en-Nazarîyyetü's-siyâsiyyetü'l-İslâmîyye*, Kahire 1976, s. 255; Ahmed Abdüsselâm, *Dirâsât fi muṣṭalaḥi's-siyâse 'inde'l-'Arab*, Tunus 1978, s. 131; Ehsan Yars-hater, "Iranian National History", *CHIr*, III, 394; A. Perikhanian, "Iranian Society ana Law", a.e., III, 632-634, 644-646; Abdülkerîm Fet-hî, *ed-Devle ve's-siyâde fi'l-fıkhî'l-İslâmî*, Kahire 1404/1984, s. 189-195; Mahmûd el-Hâlidî, *Me'âlimü'l-hilâfe fi'l-fikrî's-siyâsiyyi'l-İslâmî*, Beyrut 1404/1984, s. 99 vd.; Ahmed Sîdîk Abdurrahman, *ed-Bey'a fi'n-nizâmî's-siyâsiyyi'l-İslâmî*, Kahire 1408/1988, s. 74, 96 vd.; M. Fârûk en-Nebhân, *Nizâmü'l-hüküm fi'l-İslâm*, Beyrut 1408/1988, s. 429; M. Yûsuf Mûsâ, *Nizâmü'l-hüküm fi'l-İslâm*, Kahire 1988, s. 72-90; Abdürrezzâk Ahmed es-Senhûrî, *Fıkhü'l-hilâfe ve't-ta'vûrühâ*, Kahire 1989, s. 119-121, 135-148; P. O. Skjaervo, "Case in Inscriptional Middle Persian, Inscriptional Parthian and the Pahlavi Psalter", *Slr*, 12/1 (1983), s. 60-61; *Mv.F*, VII, 115-117; M. L. Chaumont, "Âzâd", *Elr*, III, 169-170; Ahmad Tafazzoli, "Bo-zorgân", *Elr*, IV, 427.

ABDÜLHAMÎD İSMÂİL EL-ENSÂRÎ

EHRİMEN

(أهرمن)

Zerdüş't'e nisbet edilen Gâthâ'larda, iyilik gücü Ahura Mazda'nın (Hürmüz) karştı olan kötü gücü ifade etmek üzere kullanılan Angra Mainyu ile eş anlamlı olarak eski İran kutsal metni Avesta'da geçen tabir

(bk. HÜRMÜZ; ZERDÜŞTİLİK).

EHVAZ

(bk. AHVAZ).

EİMME-i ERBAA

(الائمة الأربعة)

Dört Sünnî mezhebin kurucularını ifade eden bir tabir.

"Dört imam" anlamına gelen bu terkip dört büyük fıkıh mezhebinin kurucuları olan Ebû Hanîfe, Mâlik b. Enes, Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel için kullanılmıştır. Tabirin ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir. Ancak mezheplerin kuruluş dönemlerini tamamlayıp belli bir yaygınlık kazandıktan ve dört Sünnî mezhebin dışında kalan Sünnî mezheplerin mensupları azaldıktan sonra (yaklaşık V/XI. yüzyıl) kullanılmaya başlandığı söylenebilir. Eimme-i erbaa terkinin yerleşmesinden sonra yazılan fıkıh ve usûl-i fıkıh kitaplarında adı geçen dört imamın ittifakı ve ihtilâfından söz edilirken bu tabir kullanılmıştır. Bazı müelliflerin eimme-i erbaa yerine sadece "erbaa" kelimesine yer verdiği de görülür. Dört imamdaki biri diğerlerine muhalefet ederse muhalefet edenin adı açıkça verildikten sonra geri kalan üç imam için "eimme-i selâse" terkihi kullanılır. Hanefî fıkıh kitaplarında ise "eimmetünâ es-selâse" (üç imamımız) tabiriyle Ebû Hanîfe ve talebeleri Ebû Yûsuf ile Muhammed b. Hasan kastedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "emm" md.; Kureşî, *el-Devâhirü'l-muḥiyye*, II, 419; İbn Cüzey, *el-Kavâ-ninü'l-fıkhîyye*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kalem), s. 8; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muḥtâr*, I, 66; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 248; Bilmen, *Kamus*, I, 323; *Mv.F*, I, 75; Zühaylî, *Uṣûlü'l-fıkh*, Dımaşk 1406/1986, II, 1139.

SALİM ÖĞÜT

EİMME-i SİTTE

(bk. KÜTÜB-i SİTTE).

EJDERHAN HANLIĞI

(bk. ASTARHAN HANLIĞI).

EKÂNİM-i SELÂSE

(bk. TESLİS).

EKBER

(الأكبر)

Kıyasta sonucu yüklemine oluşturan büyük terimi ifade etmek üzere klasik mantıkta kullanılan bir terim

(bk. KIYAS).